

Stanislav Zver

dr. teologije, župnik, Bogojina 147, 9222 Bogojina
e-naslov: stanislav.zver@gmail.com

POGLED NA DOGAJANJE V PREKMURJU DO LETA 1900 – OD DELOVANJA SVETIH BRATOV DO VKLJUČITVE V RAZNE ŠKOFIJE

UVOD

Dogodek, ki smo ga 17. avgusta 2019 obeležili kot 100-letnico pridružitve Prekmurja k Sloveniji, je pred sto leti spremljala vrsta družbenih in cerkvenih dogajanj v deželi med Muro in Rabo. Namreč, kar vrstili so se premiki oziroma menjave civilnih oblasti: madžarska, Tkalčeva Murska republika, boljševisitična madžarska oblast, itd. Seveda je ta družbena viharost vplivala tudi na potek cerkvenega oziroma verskega življenja. Vpogled v globlje zgodovinsko ozadje nam pokaže podobno razgibano življenje v pokrajini na levem bregu Mure.

Zgodovinar Anton Trstenjak, ki je prepotoval celotno Prekmurje, na prehodu v 20. stoletje ugotavlja o Prekmurcih: »Odtргani od ostalih Slovencev, zemljepisno ločeni, od svojih gospodarjev pa tlačeni in narodno zatirani in se opirajo samo na svojo pomoč.«¹

Dobrih trideset let pozneje podobno ugotavlja urednik *Kalendarja Srca Jezusovoga*: »Mi vsi čütimo, da je naša Slovenska Krajina od Müre do Rabe za nas nekaj posebnoga. Draga nam je vsa slovenska domovina i vsa naša država – ali naša Krajina je bila, tak dugi čas ločena od drugih slovenskih krajin, da smo niti ne dosta čüli od krajev prek Müre. Živeli smo svoje posebno življenje v posebnij prilikaj – tak v cerkvi kak v šoli i v uradi.«²

Skratka, v vseh segmentih življenja je pokrajina ob levem bregu Mure polna pestre preteklosti, ki glasno pričuje, da Slovenci tukaj nismo od včeraj. Zato

¹ Anton Trstenjak, Ogrski Slovenci, v: *Ljubljanski zvon* (LZ) XXI (1901), str. 173.

² Slovenska Krajina, v: *Kalendar Srca Jezusovoga*, 1933, str. 21.

nas bo odgovor na zastavljen naslov prispevka spremljal (vsaj v grobem) kot cerkveno-zgodovinski okvir tam izza časov svetih bratov Cirila in Metoda.

1 ZAČETKI KRŠČANSTVA MED PANONSKIMI SLOVENCMI

Podobno kot karantanski Slovenci so tudi Prekmurci sprejeli vero iz Salzburga. Leta 796 je namreč Karel Veliki premagal Avare (Obre), pokristjanjevanje na območju sedanje Slovenije je poveril salzburski škofiji in sicer severno od Drave, ozemlje južno od nje pa oglejskemu patriarhatu. Sedanje Prekmurje je torej sodilo pod salzbursko misijonsko področje oziroma pod upravo pokrajinskih škofov iz Karantanije, ki se je z manjšimi časovnimi presledki v Spodnji Panoniji obdržala do leta 850.³

Že leta 798 je Karel Veliki poslal salzburskega nadškofa Arna med panonske Slovence, a se je ta že isto leto vrnil in s kraljevim dovoljenjem poslal v Panonijo Teodorika, ki je kot pokrajinski škof združeval Slovence z obeh bregov Mure. Tako je Spodnja Panonija pokrivala ozemlje okrog Blatenskega jezera, na severozahodu do reke Rabe, na vzhodu pa do reke Drave in bila poseljena predvsem s Slovenci. Teodorikov naslednik Oton pa je imel oblast samo še v Karantaniji, ker je bila Spodnja Panonija neposredno, kot poseben arhidiakoniat, podrejena Salzburgu.⁴

2 KNEZ KOCELJ IN SVETA BRATA CIRIL IN METOD

Kralj Ludvik Nemški (vnuk Karla Velikega) je leta 840 podelil v fevd območje ob reki Zali slovanskemu knezu Pribini. Sedem let pozneje mu je ozemlje še povečal in ga postavil za mejnega grofa Spodnje Panonije. Pribina je ob reki Zali zgradil utrdbo Blatenski kostel (Blatograd), ki je postal tudi versko središče. Tako je leta 850 nadškof Liupram (836–859) tu posvetil cerkev Matere Božje in postavil Pribinovega dvornega duhovnika Dominika za nadduhovnika ali arhiprezbitera. Znana so še imena nadaljnjih nadduhovnikov: Svarnagal, Altfriid, Rihpald. Sicer pa je Pribina postavil več cerkvá po vsej Spodnji Panoniji. Po smrti kneza Pribine leta 861 (ubili so ga Moravani) je leto pozneje mejni grof postal njegov sin Kocelj, ki je ostal frankovski vazal do leta 869, nato pa vladal pet let kot samostojni knez. V tem času, torej v obdobju Kocljeve samostojnosti, sta prišla v Blatenski kostel sv. brata Ciril in Metod, ki sta potovala v Rim iz Velike Moravske in sta s seboj prinesla slovanske knjige, ki jih je Kocelj kot izobražen vladar zelo vzljubil. V njegovem času je postal Blatograd z bogoslovno šolo, ki je nudila pouk v slovanščini (imeli so gramatiko, Sv. pismo nove

³ Metod Benedik, Slovenci sprejmejo in utrjujejo svoje krščanstvo, v: Josef Lenzenweger e tal., *Zgodovina Katoliške cerkve*, Celje 1999, str. 181–191 (dalje: Benedik: Slovenci sprejmejo in utrjujejo svoje krščanstvo).

⁴ Prim. Franc Kovačič, *Zgodovina Lavantinske škofije*, Maribor 1928, str. 20–25; Milko Kos, *Zgodovina Slovencev od naselitve do petnajstega stoletja*, Ljubljana 1955, str. 100–101.

zaveze, psalme ...), središčna izobraževalna ustanova v slovanskem svetu. Kako izobražen in državniško nadpovprečno razgledan je bil Kocelj, priča tudi njegovo dopisovanje s papeži. Papež Janez VIII. ga imenuje celo za modrega moža (*prudentissime vir*).

Med obiskom v Rimu je 14. februarja 869 sv. Ciril umrl, Metod pa je po vrnitvi z zelo uspešnim širjenjem slovanskega bogoslužja izrinil vpliv Salzburga. V navezi z velikomoravskima knezoma Rastislavom in Svetopolkom je potem knez Kocelj prosil Rim za lastno slovansko škofijo, kar je uslišal papež Hadrijan II., ki je pooblastil sv. Metoda, da organizira samostojno metropolijo, ki bi pokrivala ozemlje Panonije in Moravske ter tako ponovno vzpostavi antično smirnijsko nadškofijo. Žal je načrt spodletel, ker je Svetopolk s pomočjo Frankov leta 870 zrušil velikomoravskega kneza Rastislava, Metoda pa so nemški škofje zajeli in ga imeli na Nemškem ujetega več kot dve leti, torej do leta 873, ko je bil po posredovanju papeža Janeza VIII. osvobojen. Umrl je na Velikomoravskem okrog leta 885, blizu Velehrada na Češkem. Njegov grob je pravzaprav neznan, samo izročilo priča, da je v Velehradu tudi pokopan. Tudi za knezom Kocljem se po Metodovi osvoboditvi leta 873 izgubi vsaka zgodovinska sled, saj nam nista poznana ne letnica njegove smrti kot tudi ne njegov grob.

O Spodnji Panoniji pa zgodovinski viri pričajo, da leta 874 ni bila več samostojna kneževina, ampak zopet frankovska mejna grofija, ki je pripadala vzhodno-frankovskemu kralju Karlmanu, po dveh letih, torej leta 876, pa njegovemu sinu Arnulfu Koroškemu. Vpričo vse pogostejših vdorov Madžarov pa je ta leta 896 predal ozemlje Spodnje Panonije v zaščito slovanskemu knezu Braslavu. Vendar je bila to kratkoročna rešitev, saj je zaradi madžarskih vdorov frankovska politična ureditev okrog leta 900 popolnoma popustila in so Madžari Spodnjo Panonijo kot mejno grofijo uničili.⁵

3 OBDOBJE MADŽARSKE CERKVENE UPRAVE V PREKMURJU

Po letu 955, ko jih je na Leškem polju pri Augsburgu premagal cesar Oton I. Veliki, so se Madžari umaknili v Panonsko nižino. Ozemlje Prekmurja, ki je spadalo v območje njihovega obrambnega pasu, so si sicer lastili, ni pa bilo pritegnjeno v županijski upravni sistem, ki je bil vpeljan v 10. in 11. stoletju. Ker pa se je madžarska cerkvena uprava ravnala po civilni, je bilo Prekmurje izvzeto tudi iz madžarske cerkvene uprave. Med letoma 955 in 1075 je zato spadalo pod jurisdikcijo Salzburga. Takšen položaj je verjetno ostal, dokler ni kralj Ladislav (1077–1095) vključil ozemlja Prekmurja v madžarsko civilno in s tem

⁵ Prim. Metod Benedik, Slovenci sprejemajo in utrujejo svoje krščanstvo, str. 188–189; Franc Grivec, *Sv. Ciril in Metod*, Celje 1963, str. 126–131, 153–168; France M. Dolinar, *Slovenski zgodovinski atlas*, Ljubljana 2011, str. 53–54.

tudi cerkveno upravo. Isti kralj je leta 1094 ustanovil novo škofijo v Zagrebu, ki ji je bilo (najbrž) priključeno ozemlje obeh sedanjih prekmurskih dekanij in so tako bili prekmurski Slovenci združeni pod eno cerkveno upravo. To pa ni trajalo dolgo, saj je vsa Železna županija s sedežem v Vasváru, ki ji je pripadalo tudi gornje Prekmurje, prišla leta 1176 pod škofijo v Györu. Dolnje Prekmurje, ki pa je civilno-pravno spadalo pod Zalsko županijo s sedežem v Zalávaru, je ostalo pod jurisdikcijo Zagreba. Kljub poznejšim sporom je ozemlje sedanje soboške dekanije Györ upravljal do leta 1777, ko je ogrska kraljica Marija Terezija ustanovila novo škofijo v Sombotelu, ki je ponovno združila vse prekmurske Slovence pod isto škofovsko palico. Združitev je pozitivno vplivala na versko in narodno zavest. Ista cerkvena uprava je »klicala« k edinosti versko razdeljeno prebivalstvo soboške dekanije, na lendavsko dekanijo pa je zmanjšala vpliv Zagreba. Ločenost prekmurskih Slovencev na cerkvenoupravnem področju do ustanovitve te nove škofije je namreč imela usodne posledice v času reformacije in protireformacije.⁶

4 REFORMACIJA IN REKATOLIZACIJA V PREKMURJU

V versko enotno celovitost prekmurskega slovenskega življa je v 16. stoletju vstopil protestantizem s podporo plemiških rodbin Szécsijev (Gornja Lendava), Bánffyjev (Dolnja Lendava) in Batthyányjev (Petanjci), ki so v letih 1560 in 1570 prestopile v »novo vero«, pozneje (1595) pa v kalvinizem. Tako so bile od leta 1592 do 1672 vse cerkve soboške dekanije v protestantski upravi. V 17. stoletju pa se je soboški seniorat povečal celo z novimi župnijami iz sedanje lendavske dekanije (Bogojina, Dobrovnik, Turnišče). Seveda so zemljiškim gospodom, ki so skladno s svojo vero nastavljali tudi duhovnike, morali slediti tudi podložniki. Zato so konec 16. stoletja in v začetku 17. stoletja vse župnije Prekmurja vodili kalvinski pridigarji. Kalvinizem je podpiral zlasti zemljiški gospod v Gornji Lendavi Tomaž Szécsi (1555–1618). Po letu 1616 so nekatere župnije v sedanji soboški dekaniji od kalvincev spet prevzeli luterani. Na dolnjelendavskem območju pa je grof Krištof Bánffy leta 1608 prestopil v katoliško vero in s pomočjo jezuitskih misijonarjev po vaseh začel rekatolizacijo. V tridesetih letih 17. stoletja so se tudi grofje Széchyji vrnili h katoliški veri.

Sicer pa sta zmaga nad Turki pri Monoštru leta 1664 in vasvárski mir zemljiškim gospodom pomagala pri prenovi na verskem področju. Protestantski in kalvinski pridigarji so bili izgnani iz župnij okrog leta 1672, ko je bilo luternom odvzetih osem cerkva. V času katoliške obnove so se zgoraj omenjene grofovske rodbine vrnile v Katoliško cerkev. Niso se pa rekatolizirale svobodnjaške

⁶ Prim. Ivan Zelko, Murska Sobota kot sedež arhidiakonata in cerkvenoupravna pripadnost Prekmurja v srednjem veku, v: *Kronika* 11 (1963), št. 1, str. 44–45.

rodbine iz župnij Sv. Benedikt, Gornji Petrovci in Hodoš, cerkve v teh župnijah so bile luteranom namreč odvzete šele leta 1732. To pa seveda še ni pomenilo, da se je spreobrnilo v katoliško vero vse prebivalstvo soboške dekanije. Zato so bili protestanti prisiljeni hoditi k bogoslužju v t. i. artikularne kraje na Madžarskem ali pa so se tja tudi izselili (najbližja sta bila Nemes Csó in Šurd).

Versko svobodo, kljub posredovanju vernikov na cesarskem dvoru, so protestanti dobili šele s tolerančnim patentom Jožefa II. leta 1781, ki se je v Prekmurju začel uresničevati dve leti pozneje, torej 1783, ko so se oblikovale tri nove protestantske župnije: Puconci, Hodoš in Križevci. Pozneje so se jim pridružile še župnije v Bodoncih, Gornjih Petrovcih, Domanševcih, Murski Soboti, Moravskih Toplicah, Lendavi, Gornjih Slavečih, Apačah in v Selu.

Z versko obnovo Prekmurja je povezano tudi delovanje duhovnika in pisatelja Mikloša Küzmiča (1737–1804). Kot župnik in dekan pri Sv. Benediktu v Kančevcih je veliko storil za versko rast in duhovno poglobitev ter za kulturno in narodno osveščanje prekmurskih Slovencev, zlasti katoličanov. Pod mecenstvom prvega sombotelskega škofa Jánosa Szilija (1777–1799) je namreč s svojimi (sedmimi) knjigami, posebej še s svojo *Molitveno knjigo*, ki je doživela vsaj 28 ponatisov, in s prevodom nedeljskih in prazničnih evangelijev, ki so jih rabili v cerkvah Prekmurja več kot 150 let, vtisnil pozitiven in dolgoročen pečat na slovensko krajino tako na njenem prosvetnem kot verskem področju.⁷

5 TURŠKI VPADI

V *Kalendarju Najszvetesega Szrca Jezusovoga* za leto 1910 beremo, da so bile prebivalcem Turnišča na eni strani dane meščanske pravice, po drugi strani pa so bili podvrženi »pod grozno oblast sovražnikov krščanskega imena ... in je ljudstvo zaradi tega veliko trpelo od turških vojakov – roparjev,« kar potrjuje listina iz leta 1648.⁸

Sicer pa je vse Prekmurje v času reformacije in katoliške obnove veliko trpelo zaradi Turkov, ki so po bitki pri Mohaču leta 1526 začeli pustošiti po deželi. Ko je 21. oktobra 1600 padla trdnjava Velika Kaniža, se je turško ropanje, uničevanje vasi in vodenje ljudi v sužnost nadaljevalo dobrih sto let. Nekaterim krajem je bil naložen tudi davek za turškega cesarja. Leta 1636 je vzhodno Prekmurje: Turniška pražupnija, Beltinci, Dokležovje, Krog, Balkovci, Martjanci, Benedikt, Kobilje postalo turško področje. Po bitki pri Monoštru leta 1664 se je turški pritisk nekoliko omilil. Tako so bile leta 1969 s strani Zagrebske škofije vizitirane župnije v Turnišču, Bogojini, Dobrovniku in nekatere župnije, ki so

⁷ Prim. Franc Šebjanič, Protestantsko gibanje panonskih Slovencev od 16. do 18. stoletja, v: *ČZN* 42 = 7 (1971), št. 2, str. 159–161; Ivan Zelko, Protestantska cerkvena uprava v Prekmurju od konca XVI. stoletja do 1781, v: *BV* 30 (1970), št. 3–4, str. 221–223; Ivan Zelko, *Verska obnova v Prekmurju*, tipkopis, str. 3.

⁸ Prim. Jožef Klekl, ml., Törnische, v: *Kalendar Najszvetesega Szrca Jezusovoga* 1910, str. 60.

danes na Madžarskem (Rsznek, Csesztreg, Keka-Szent Miklós ...). Ostalo območje v smeri Velike Kaniže pa je bilo še vedno turško področje, zato vizitator iz strahu pred krivoverci in pred Turki ni mogel opraviti vizitacijskega poslanstva. Večji turški vpliv nad Prekmurjem se je pojavil v letih 1678–1683, ko je turška vojska prodirala proti Dunaju. V teh letih je bila verjetno vsa pokrajina med Muro in Rabo spet turško ozemlje.

Prebivalstvo pokrajine je trpelo pod Turki tudi v mirnih razdobjih, o čemer pričajo primeri, kako so vojaki polmeseca ropali in vodili ljudi v sužnost. Listine prav tako izkazujejo, da so v letih 1626, 1630 in 1631 odpeljali v sužnost veliko ljudi (npr. samo iz turniške župnije 230). Uničeni so bili mnogi kraji oziroma vasi. Okoli leta 1683 so ob požarih, ki so jih povzročile turške čete, pogorele tudi cerkve na Tišini, v Markovcih in Vélikih Dolencih ter Lendavi.

Sledovi »krvavih turških kopit« v Prekmurju so ostajali večplastni: zredčeno in obubožano, revno, na versko-duhovnem področju pa po reformaciji in protireformaciji nepoučeno prebivalstvo; še posebej v gornjem Prekmurju, saj je tu primanjkovalo duhovnikov, zato so jih marsikje nadomeščali licenciati.⁹

6 VERSKO-KULTURNE RAZMERE V PREKMURJU V 18. IN 19. STOLETJU

Ob srebrnem jubileju *Novin* leta 1938 je uvodničar v jubilejni številki zapisal: »Pa smo mi že od 1715. leta imeli slovenske knjige, tudi v šolaj. V dvajsetem stoletju pa so nas Vogri želeli potopiti v svojem morji i nam vzeti od Boga dani materin slovenski jezik /.../. Proti vogrskomi vali pa se je zdigno tüdi močen val naših narodnih dühovnikov, štere je zbüdo na delo dr. Franc Ivancy. Za leto 1904, smo dobili kalendar i mesečnik *Marijin list*. S tem je bilo zasnövani velki začetek, lüstvo je poleg slovenske molitvene knige, katekizmuša i biblije melo vse leto v rokaj slovensko čtenjé v domačo reči. Pa vse to je bilo premalo. Ešče ravno zadnji čas, malo pred začetkom velkoga boja, so prišle Novine, da bi tolažile v ešče bole zapüščenom časi /.../; da so nas Novine včilé čteti /.../; spoznavali smo z njih svet slovenski pa slovanski /.../. Ne pozabimo, da so Novine vsaki teden znova glasile: Slovenska reč na vogrskom živé, slovenska reč nam je draga, potrebna, edina naša /.../. Novine so bile stalen ogen, ki je vsemi sveti glaso: Tü smo Slovenci! To je bila naša narodna zastava, štera je glasila našo volo, ostati Slovenci i ta vola nas je dozorila za osvoboditev i združevanje z brati prek Mure /.../. Če bi mi bili neizobražena čreda brez slovenskih knjig, novin, se svet ne bi brigao za nas i bi nas pustil Vogrom /.../. Naš tisk pa je osvedočo

⁹ Ivan Zelko, Turška oblast v Prekmurju, v: *Zgodovina Prekmurja; izbrane razprave in članki*, Murska Sobota 1996, str. 322–326 (dalje: Zelko, *Zgodovina Prekmurja*); Ivan Zelko, Turška oblast in ropanja v gornjem Prekmurju, v: Zelko, *Zgodovina Prekmurja*, str. 327–329. Prim. tudi Jožef Smej, Turki v Turnišču leta 1640 in 1641, v: *Stopinje* 2004, str. 76–79.

našo kulturno zrelost.«¹⁰ Navedek nazorno prikaže »nacionalno kulturno« stanje in dogajanje v Prekmurju v 18. in 19. stoletju, kot tudi na začetku 20. stoletja.

Prav v času reformacije in katoliške preнове oziroma v času turških vpadov so se začele v Prekmurju pojavljati rokopisne pesmarice (najstarejše iz 16., najmlajše pa iz 18. stoletja, vseh je okrog 80). Prvo knjigo, katere letnico izdaje omenjajo *Novine*, je natisnil protestant Franc Temlin in sicer *Mali Katechismus*. Med letoma 1715 in 1919 je v prekmurščini natisnjenih 334 tiskov. Najpomembnejša med prekmurskimi pisci in prevajalci sta bila v 18. stoletju Štefan Küzmič s prevodom knjige *Vöre krsztsánszke krátki návuk* (1754) in *Novo zavezo* iz grščine (1771) ter Mikloš Küzmič, katoliški duhovnik in pisatelj.

Seveda je na prehodu v 19. stoletje potrebno omeniti še vsaj nekatere pisce, kot recimo evangeličana Janoša Kardoša (1801–1875) in Aleksandra Terplana (1816–1858) ter prvega katoliškega prekmurskega posvetnega pisca Jožefa Košiča (1788–1867), ki se je ukvarjal tudi z zgodovino in etnografijo prekmurskih Slovencev. Vsi ti in drugi prekmurski pisci iz 18. in 19. stoletja so s svojo pisano besedo stali na okopih obrambe prekmurskega slovenskega jezika, kar se je pokazalo kot pomemben dejavnik v obdobju poskusa raznarodovanja prekmurskih Slovencev.¹¹

6.1 Raznarodovanje prekmurskih Slovencev

Liberalizem, ki se je pojavil kot ideološka smer v Evropi že v 18. stoletju, je v drugi polovici 19. in še na začetku 20. stoletja oblikoval miselno, kulturno, politično in s tem tudi versko stanje na Ogrskem. Tudi duhovščina je sledila političnim spremembam oziroma ideologiji, ki je zagovarjala popolno človekovo avtonomijo. Posledicam tudi prekmurski Slovenci niso ušli.

Nekako do polovice 19. stoletja je bila madžarska država dokaj tolerantna do številnih manjšin. Že za časa četrtega sombotelskega škofa Andrása Böleja (1824–1843) pa se je začel pojavljati vse močnejši madžarski duh: podkrepljen z liberalizmom, ki je črpal ideje iz protestantizma in francoske revolucije, naslanjajoč se na madžarski nacionalizem in šovinizem. Nastopilo je vsestransko in splošno potujčevanje. Že leta 1828 so morali v župnijskih šolah poučevati madžarski jezik, o znanju katerega se je škof sam prepričal ob vizitacijah in birmah. Od duhovnikov, nastavljenih na slovenskih župnijah, je zahteval pisanje matičnih knjig v madžarščini, ki jo je kot učni predmet uvedel celo v bogoslovje.

Po Bölejevi smrti je sicer raznarodovalni pritisk nekoliko popusti, da bi se v času Imreja Szabóje (1869–1881), sedmega sombotelskega škofa, pojavil ostreje in v več oblikah. Škof je dobro vedel, kako velik vpliv ima šola pri oblikovanju

¹⁰ Bg., Pomen »Novin« za slovenstvo, v: *Novine: glasilo Slovenske Krajine* 25 (1938), št. 50, str. 1–2.

¹¹ Vilko Novak, *Izbor prekmurskega slovstva*, Ljubljana 1976, str. 41–84 (dalje: Novak, *Izbor prekmurskega slovstva*).

narodne zavesti človeka. Zato se je, celo prej kot sama vlada, potegoval za pouk madžarščine, kar je razvidno iz njegovih okrožnic.

Dr. Franc Rogač piše o njem leta 1915: »Navdušenost prebujenja madžarskega naroda in s tem povezane napake niso šle mimo njegove duše brez posledic. V mnogih krajih je duhovščina v navdušenosti za narodno misel zgubila cerkveni čut, podleгла ozračju nove dobe, prisluhnila krilaticam, ki so bile vržene med ljudstvo in spolzela na široko področje liberalizma, ki ni nič drugega kot najskerajnejši indiferentizem-brezbrižnost za vero.«¹²

Kako si je madžarski jezik utiral pot v šole, kako mu je to proti koncu 19. stoletja uspelo, pove I. Zelko: »*Komaj se je pouk v šoli začel razvijati v slovenski smeri, v rahli povezavi s knjižnim jezikom onstran Mure, že so se zbirali, oblaki, ki so obetali vse to uničiti. Oster val madžarizacije je postopoma izrinil slovenski jezik iz šole, ter ga ob koncu 19. stoletja v celoti izrinil z izjemo verouka. O teh zadevah pa se je največ pogovarjala, odločala in slovenske pravice zagovarjala duhovščina.*«¹³

Pritisk raznarodovanja je postajal vse hujši. Ta se je povečal zlasti po uvedbi dualizma, Dunaj je bil namreč prisiljen v sporazum z Madžari zaradi poraza v vojni z Bismarckovo Prusijo. Tako se je od leta 1867 avstrijsko cesarstvo delilo na Avstrijo in Ogrsko. Na Ogrskem so imeli prevlado nad drugimi narodi, čeprav so ti predstavljali skoraj polovico prebivalcev Madžarske. Tudi v Prekmurju je oblast z načrtno madžarizacijo uvajala madžarski jezik. Od leta 1882 npr. niso mogli dobiti diplome tisti učitelji, ki niso obvladali madžarščine toliko, da bi lahko v tem jeziku poučevali v šoli. Z zakonom iz leta 1907 se je pritisk na šolnike samo okreпил. Madžarski nacionalistični duh je vse bolj preplaval prosvetno, politično in cerkveno življenje prekmurskega ljudstva. Madžari so branili vstop mohorjevkam in slovenskim listom (*Straža, Cvetje z vrtov sv. Frančiška, Slovenski gospodar, Bogoljub ...*).¹⁴

Narodno zavedne slovenske duhovnike so premeščali na ogrske župnije, na njihova mesta pa nastavljal madžarske. Že pred letom 1889 so prekmurska krajevna imena pomadžarili. Na vsak način so hoteli leta 1896, ob 1000-letnici svojega prihoda na evropska tla, vcepiti Slovenski krajini popolnoma madžarski videz. Madžarizacija je napredovala s podporo državne in višje cerkvene oblasti.¹⁵

¹² Franc Rogač, Dr. Fr. Ivanocy, v: *Kalendar* 1915, str. 48.

¹³ Ivan Zelko, *Dekanija Murska Sobota*, tipkopis, Špitalič 1958, str. 3.

¹⁴ Prim. Stanislav Zver, Dr. Franc Ivanocy in Mohorjeva družba, v: *Ivanocyjev simpozij v Rimu* (ur. Vilko Novak), Rim 1985, str. 29–35.

¹⁵ Prim. Ivan Škafar, Slovenska narodna zavest dr. F. Ivanocyja in narodni pomen prekmurskega tiska v XX. stoletju, v: *Dialogi* 6 (1970); št. 7, str. 463–479; št. 8–9, str. 554–571; Kovačičevi spomini na Prekmursko iz leta 1893, v: *ČZN* 41=6 (1970), št. 2, str. 321–352; Vilko Novak, Miselni, narodnostni in verski tokovi v Prekmurju ob prehodu XIX. v XX. stoletje, v: *Zbornik simpozija o msgr. J. Kerecu* (ur. Tone Ciglar), Ljubljana 1999, str. 13–22.

6.2 Narodna zavest katoliških duhovnikov

Preprosto ljudstvo je seveda v teh težkih razmerah govorilo in čutilo slovensko. Ob strani mu je stala le večina domače katoliške duhovščine pod vodstvom dr. Franca Ivanocyja (1857–1913). O tej povezanosti je *Slovenec* zapisal: »Polni hvaležnosti priznavamo, da nam je bila cerkev s svojo duhovščino v najtežjih časih edina tolažnica. Zlasti o slovenski duhovščini moramo reči, da je bila vedno na strani ljudstva, od tod izvira naša ljubezen do nje.«¹⁶

Tudi dr. Matija Slavič, ki je bil izvedenec za Prekmurje na pariški mirovni konferenci, pravi o tem obdobju, da je duhovščina z malimi izjemami ohranila ljubezen do zatiranega prekmurskega ljudstva in njegovega slovenskega jezika, ter ugotavlja: »V zadnjih desetletjih, ko je bila nevarnost za prekmursko narodnost že zelo velika, si je za njo pridobil velike zasluge dr. Franc Ivanocy, kanonik in dekan na Tišini /.../. Dr. Franc Ivanocy pa je zbiral okoli sebe prekmurske dijake in bogoslovce ter jih navduševal za narodno mišljenje. Zato se po pravici imenuje oče prekmurskih Slovencev.«¹⁷

Na slovesnosti v Kančevcih v Prekmurju 24. avgusta 1997, posvečeni 260-letnici rojstva Mikloša Küzmiča in 140-letnici rojstva dr. Franca Ivanocyja, je škof dr. Jožef Smej poudaril: »Ne bi nihče odpiral meje v naši bližini – v Prosenjakovcih in na Kobilju – temveč bi odpiral mejo na Muri (isti dan sta bila v imenovanih vaseh odprta dva nova mejna prehoda z Madžarsko, op. S. Z.), če ne bi bilo najprej Mikloša Küzmiča, ki je leta 1783 napisal Knjigo molitveno na hasek slovenskoga naroda /.../. Ne bi odpirali meje tu, temveč na Muri, če ne bi bilo – očeta ogrskih Slovencev, Prekmurcev, dr. Franca Ivanocyja /.../.«¹⁸ F. Ivanocy se je namreč v odporu do liberalizma, ki je zajel tudi madžarske cerkvene kroge, in iz ljubezni do domačega ljudstva odpovedal profesuri v Sombotelu in postal župnik na Tišini ter dekan soboške dekanije. Na Tišini je »bil težke bitke« s (pro)madžarskimi časopisi in oblastmi zaradi obrambe slovenstva med svojim ljudstvom. Da širi slovenske knjige (Mohorjevke), da je panslavist, veleizdajalec, da otroke uči verouk in spoveduje v prekmurščini ..., ga ni napadalo samo časopisje, ampak je bil tako s strani cerkvenih kot državnih oblasti večkrat klican na zagovor. Kljub temu pa je s sodelavci leta 1904 izdal (za začetek prekmurskega periodičnega tiska) *Najsvetejšega Srca Jezušovoga veliki kalendar*. Z vidika kulturne, jezikovne, nacionalne in verske ozaveščenosti je bila izdaja *Kalendarja*, posebej še prvega letnika, zares pionirsko delo. Prav »projekt Kalendar« je namreč opogumil Ivanocyjevega sodelavca Jožefa Klekla st. tudi za izdajanje »Marijinega lista« (1904) in »Novin« (1913). Torej je *Kalendar* odprl

¹⁶ Matija Slavič, Ešče ednok g. J. Matošič, v: *Slovenec* 54 (1926), št. 178, str. 7.

¹⁷ Matija Slavič, *Prekmurje*, Ljubljana 1921, str. 37–38.

¹⁸ J. Zadravec, Zasledovani spomin, v: *Družina* 46 (1997), št. 35, 7. september 1997, str. 17. Jože Zadravec, rojen 1. januarja 1939, v Odrancih, v mašnika posvečen 29. junija 1966, prof. slavistike, živi v Ljubljani.

pot drugim publikacijam prekmurskega periodičnega verskega tiska, ki je kljub pomanjkljivostim ostajal edino in poglavitno slovensko branje in v prekmurskem bralcu ohranjal narodno identiteto.

SKLEP

Ob 100-letnici pridružitve najbolj severovzhodne slovenske pokrajine k matici, po njeni vijugasti zgodovinski poti, ki so jo (vsaj nekoliko) nakazali gornji mejniki, smemo zapisati: Dandanes vsakemu, ki jo iskreno išče, ni težko spoznati prave resnice, in to v nasprotju z »uradno resnico« iz polpreteklosti, ki je na račun heroiziranja posameznikov, zasvojenih z veri nasprotno ideologijo, tudi v Slovenski krajini zmanjševala pomembnost pastoralnega, zlasti pa narodnostnega dela katoliške duhovščine na čelu z dr. Francem Ivanocyjem na prehodu iz 19. v 20. stoletje.

Ta zgodovinska resnica pa naravnost znova in znova kliče na plan širše in poglobljene razprave o prekmurski katoliški duhovščini in njenem deležu za stanje državne meje med Slovenijo in Madžarsko. Kajti poleg družine in domače hiše je bila Cerkev z duhovniki osrednji dejavnik ohranjanja in negovanja narodnega jezika, s tem pa tudi narodnosti.¹⁹

Ob tem ne bo odveč misel, da ima vsaka doba svoje posebne naloge in izzive, ki zahtevajo na vseh področjih človekovega udejstvovanja, tudi v duhovništvu, ustrezne odgovore, katerih nosilci pa so navadno izjemne osebnosti. Pri apostolu Pavlu je recimo lik duhovnika odet s plaščem spoznanja »ves Kristusov«, kljub temu pa so pri njegovi osebnosti opazne nekatere Pavlu lastne poteze, ki se izrisujejo tudi na njegovih sodelavcih. Ta svojskost se je odražala zlasti v poznavanju potreb takratnega časa in v primernih odgovorih nanje. Drugo dejstvo, ki ga posebej duhovnik prav tako ne sme zanemariti, je resnica, da mora postati in ostati Gospodov služabnik, kakršnega potrebuje prostor, okolje in doba, v kateri živi, posebej pa še ljudje, med katerimi deluje in jim služi.

Zdi se, da je Ivanocy s krogom svojih sodelavcev (Jožef Klekl st., Ivan Baša, Peter Kolar, dr. Franc Rogač, Jožef Sakovič, Jožef Klekl ml., Ivan Slepec, dr. Mirko Lenaršič, Štefan Kühar)²⁰ oboje dobro razumel in tudi primerno odgovoril

¹⁹ Prim. Novak, *Izbor prekmurskega slovstva*, str. 8–9.

²⁰ Dr. Franc Ivanocy, rojen 25. avgusta 1857 v Ivanovcih, posvečen v mašnika 11. julija 1882 v Györu, kaplan v Murski Soboti (1882–1883). Leta 1883 je postal prefekt v sombotelskem bogoslovju. Dve leti pozneje (1885) je doktoriral z disertacijo »Sveto pismo in klinopisni spomeniki«, leta 1886 je že postal redni profesor dogmatike. Toda razočaran nad nacionalizmom in liberalizmom madžarske duhovščine se je leta 1889 umaknil kot župnik na Tišino; leta 1893 je postal dekan soboške dekanije, 1907 pa častni kanonik. Zaradi neprestanih bojov s cerkvenimi in državnimi oblastmi za pravice rojakov v družbenem in narodnem pogledu je prezgodaj umrl, 29. avgusta 1913, pokopan je v Kančevcih. Njegovi najožji sodelavci pa so bili:

Jožef Klekl st., rojen 13. oktobra 1874 na Krajni, posvečen 1897, kaplan na Tišini, v Incédu, Črenšovcih, župnik pri Sv. Sebeščanu. Od 1910 živel kot upokojeni duhovnik večinoma v Črenšovcih, bil narodni poslanec, »apostol dobrega tiska«, ustanovitelj Agrarne zadruge, voditelj bratovščin, tretjega reda itd. Med drugo svetovno vojno je bil interniran v Celldömölk. Umrl je 30. maja 1948 v Murski Soboti.

»na ta znamenja časa«, tako na pastoralnem področju kot tudi v boju za narodnostne pravice svojega ljudstva. S tem krogom duhovnikov je Ivanocy odločno posegel v neugodne razmere, ki so prekmurskim Slovencem grozile na narodnostnem, jezikovnem in verskem področju ter vse trdneje usmerjal pogled Prekmurcev k bratom na desnem bregu Mure, oziroma gradil premostitev, ki se je zgodila pred sto leti.

Zato tudi smemo zapisati, da je bila priključitev Prekmurja k matici sicer »rojena« 1. avgusta 1919 na pariški konferenci, »spočeta« pa z velikim deležem v desetletja trajajočem požrtvovalnem delu prekmurske katoliške duhovščine, ki je doseglo višek in cilj na prehodu iz 19. v 20. stoletje. Seveda je isti duhovščini pripisati tudi zasluge, da je bila v cerkvenem pogledu Slovenska krajina s 1. decembrom 1923, sicer kot administratura, pridružena lavantinski škofiji.

VIRI IN LITERATURA

Neobjavljeni viri

Zelko, Ivan, *Verska obnova v Prekmurju*, tipkopis, 3, (osebni arhiv S. Z.).

Časopisni viri

Bg., Pomen »Novin« za slovenstvo, v: *Novine Slovenske Krajine* 25 (1938), št. 50, str. 1–2.

Ešče ednok g. J. Matošič, v: *Slovenec* 54 (1926), št. 178, str. 57.

Klekl, Jožef (ml.), Törnische, v: *Kalendar Srca Jezusovoga na 1910 leto*, str. 60.

Rogač, Franc, Dr. Fr. Ivanocy, v: *Kalendar* 1915, str. 48.

Slovenska Krajina, v: *Kalendar Srca Jezusovoga*, 1933, str. 21.

Ivan Baša, ob Kleklu najpomembnejši Ivanocyjev sodelavec, rojen 11. aprila 1875 v Beltincih, posvečen 1898, kaplan v Rabskem sv. Martinu, pri Sv. Juriju, v Rohoncu, župnik v Novi gori in Bogojini od 1908 do smrti 13. februarja 1931. Pokopan je v Bogojini. Peter Kolar, rojen 18. junija 1855 na Tišini, posvečen 1882, umrl kot župnik v Beltincih 13. decembra 1907.

Dr. Franc Rogač, rojen 29. avgusta 1880 na Tišini, posvečen 1903, 1921 stolni kanonik v Sombotelu, tam 1948 posvečen v škofa. Umrl kot pečujski rezidencialni škof 20. februarja 1961. Pokopan je v Pečuhu na Madžarskem.

Jožef Sakovič, rojen 2. februarja 1874 v Vadarcih, posvečen 1899, kaplan in administrator v več župnijah na Madžarskem in v Prekmurju; od 1913 do 1928 administrator in župnik v Turnišču, nato župnijski upravitelj na Dolnjem Seniku, kjer je umrl 22. septembra 1930.

Jožef Klekl ml., rojen 3. marca 1879 na Krajni, posvečen 1902, umrl kot župnik v Vel. Dolencih 24. septembra 1936.

Ivan Slepce, rojen 14. junija 1872 v Murski Soboti, posvečen 1896, kaplan in nato župnik v Murski Soboti, po Ivanocyjevi smrti dekan soboške dekanije, od 1919 do 1923 generalni vikar sombotelskega škofa za soboško dekanijo, 1922 pa imenovan od istega škofa za častnega kanonika, umrl 29. junija 1936 v Murski Soboti.

Dr. Mirko Lenarčič, rojen 13. novembra 1882 v Gornjih Slavečih, posvečen 1907, dr. cerkvenega prava 1909, umrl kot župnik v Nyőgeru na Madžarskem 30. maja 1966.

Štefan Kühar, rojen 18. avgusta 1887 v Gradišču, posvečen 1911, umrl kot župnik v Beltincih 1. januarja 1922.

V vrsti »starejših« rodoljubov duhovnikov pa sta zelo pomembna cankovski župnik Jožef Borovnjak (1826–1909) in martjanski župnik Jožef Bagári (1840–1919).

Med mlajšimi sta v prelomnem času pridala »slovenski stvari« velik, nezamenljiv delež dijaka, Maistrova borca, pozneje duhovnika: Jožef Godina (1898–1986), ki so ga Madžari podobno kot Ivanocyja in J. Klekla st. »registrirali kot izdajalca domovine«, ki se je v zahvalo Bogu za srečen pobeg iz sombotelskega zapora odločil za duhovništvo in ga je pozneje nemški okupator pregnal iz Jesenic. Leta 1943 se je umaknil v Rim, leta 1948 pa v ZDA. V domovini je bil 1946 obsojen v odsotnosti na štiri leta prisilnega dela in počiva na D. Bistrici, župnija Črenšovci; in Ivan Jerič (1891–1975), nekdanji župnik v Turnišču, dekan in dvakratni generalni vikar za Prekmurje; torej oba velika narodnjaka in rodoljuba.

Literatura

- Benedik, Metod, Slovenci sprejmejo in utrjujejo svoje krščanstvo, v: Josef Lenzenweger et al., *Zgodovina Katoliške cerkve*, Mohorjeva družba, Celje 1999, str. 181–191.
- Dolinar, France Martin, *Slovenski zgodovinski atlas*, Nova revija, Ljubljana 2011, str. 53–54.
- Grivec, Franc, *Sv. Ciril in Metod*, Družba sv. Mohorja, Celje 1963.
- Pivko, Ljudevit, Pribina in Kocelj v Panoniji; Ciril in Metod, v: *Zgodovina Slovencev*, II. zvezek (ur. H. Schreiner), Slovenska Šolska Matica, Ljubljana 1909, str. 80–87.
- Kos, Milko, *Zgodovina Slovencev od naselitve do petnajstega stoletja*, Slovenska matica, Ljubljana 1955.
- Kovačič, Franc, *Zgodovina Slovencev od naselitve do petnajstega stoletja*, v: *Zgodovina Lavantinske škofije*, Lavantinski kn. šk. ordinariat, Maribor 1928, str. 100–101.
- Novak, Vilko, Miselni, narodnostni in verski tokovi v Prekmurju ob prehodu XIX. v XX. stoletje, v: *Zbornik simpozija o msgr. Jožefu Kerecu* (ur. Tone Ciglar), Katehetski center – Knjižice, Ljubljana 1992, str. 13–22.
- Novak, Vilko, *Izbor prekmurskega slovstva*, Zadruga katoliških duhovnikov, Ljubljana 1976.
- Slavič, Matija, *Prekmurje*, Slovensko krščansko-socialna zveza, Ljubljana 1921.
- Smej, Jožef, Turki v Turnišču leta 1640 in 1641, v: *Stopinje* 2004, str. 76–79.
- Šebjanič, Franc, Protestantsko gibanje panonskih Slovencev od 16. do 18. stoletja, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje = Review for history and ethnography* 42 = 7 (1971), št. 2, str. 159–161.
- Škafar, Ivan, Slovenska narodna zavest dr. F. Ivanocyja in narodni pomen prekmurskega tiska v XX. stoletju, v: *Dialogi* 6 (1970) št. 7, str. 463–479; št. 8–9, str. 554–571.
- Škafar, Ivan, Kovačičevi spomini na Prekmursko iz leta 1893, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje = Review for history and ethnography (nova vrsta)* 6 (1970), št. 2, str. 321–352.
- Trstenjak, Anton, Ogrski Slovenci, v: *Ljubljanski zvon* 21 (1901), str. 173.
- Zadravec, Jože, Zasledovani spomin, v: *Družina* 46 (1997), št. 35, 7. 9. 1997, str. 17.
- Zelko, Ivan, Protestantska cerkvena uprava v Prekmurju od konca XVI. stoletja do 1781, v: *BV* 30 (1970), št. 3–4, str. 221–223.
- Zelko, Ivan, M. Sobota kot sedež arhidiakonata in cerkvenoupravna pripadnost Prekmurja v srednjem veku, v: *Kronika* 11 (1963), št. 1, str. 44–45.
- Zelko, Ivan, Turški napadi in ropanja v gornjem Prekmurju, v: *Zgodovina Prekmurja: izbrane razprave in članki* (ur. Vilko Novak), Pomurska založba, Murska Sobota 1996.
- Zelko, Ivan, Turška oblast v Prekmurju, v: *Zgodovina Prekmurja*, Pomurska založba, Murska Sobota 1986.
- Zver, Stanislav, Dr. Franc Ivanocy in Mohorjeva družba, v: *Ivanocyjev simpozij v Rimu* (ur. Vilko Novak), Slovenska bogoslovna akademija, Rim 1985, str. 29–35.

POVZETEK

Prispevek govori o »vijugasti poti« slovenske dežele ob levem bregu Mure skozi njeno preteklost iz časa Pribinove in Kocljeve Spodje Panonije, pod katero je spadalo tudi Prekmurje, seveda s posebnim poudarkom na cerkvenem dogajanju. Pokrajini so semena začetkov krščanstva posejali, podobno kot Slovencem severno od Drave, misijonarji iz Salzburga. V času Pribinovega sina Koclja, ki se je kot mejni grof leta 869 uprl Frankom in postal v letih 869–874 samostojni knez in, kot tak, bil v Blatogradu »gostitelj« svetih bratov Cirila in

Metoda, je njuna prisotnost prinesla sadove na pastoralnem in kulturnem področju, posebej še v času obstoja Metodove nadškofije. Nato se prispevek ustavi ob skoraj tisočletni madžarski cerkveni upravi v Prekmurju, pod katero so Prekmurci spadali, deljeno ali pa skupaj, z ozirom na sedanjo murskosoboško in lendavsko dekanijo, pod različne škofije (Zagreb, Győr, Sombotel), da bi se nato dotaknil reformacije in verske obnove, ki sta v deželi ob Muri pustili sledove, ter nadaljeval tudi v naš čas na kulturnem, jezikovnem in verskem področju. Sestavek se ne izogne niti turškim vpadom, ki so v 16. in 17. stoletju na tleh Prekmurja za seboj puščali zredčeno, »duhovno in snovno« obubožano prebivalstvo. V nadaljevanju prida pod »podnaslovom« *Versko-kulturne razmere v Prekmurju v 18. in 19. stoletju* »protiutež« duhovno-kulturnega dela, ki so ga na jezikovnem in narodnostnem področju prispevali evangeličanski in katoliški pisci (duhovniki). Kako veliko in krizno obdobje so na narodnostnem, jezikovnem in verskem področju preživljali prekmurski Slovenci v 19. in 20. stoletju, ko sta si državna in cerkvena oblast pod ideološko smerjo liberalizma z roko v roki in na vso moč prizadevali pokrajino pomadžariti in je ljudstvu stala ob strani le večina domačih katoliških duhovnikov, pa nam spregovori zadnji razdelek prispevka.

KLJUČNE BESEDE: *Spodnja Panonija, Ciril in Metod (9. stol.), reformacija, Turki, Franc Ivanocy (1857–1913)*

Summary

A VIEW OF EVENTS IN PREKMURJE UNTIL 1900 – FROM THE WORK OF THE HOLY BROTHERS TO INCORPORATION IN VARIOUS DIOCESES

The article describes the “winding road” of the Slovenian land along the left bank of the Mura through its history from the times of Pribina and Kocelj’s Lower Pannonia, which also included Prekmurje, with a special emphasis on the events revolving around the Church. The region received its seeds of Christianity, similarly to Slovenians north of the Drava, from missionaries from Salzburg. In the time of Pribina’s son Kocelj, who as a border count withstood the Franks in 869 and became an independent prince in 869–874, and as such hosted the holy brothers Cyril and Methodius in Moosburg (Blatograd), their presence bore fruits in the pastoral and cultural fields, especially during the existence of Methodius’ archdiocese. Then the article discusses the almost millennium-long Hungarian church administration in Prekmurje, during which the people of Prekmurje belonged, separately or together, considering the present deaneries of Murska Sobota and Lendava, to various dioceses (Zagreb, Győr,

Szombathely). In the continuation, the Reformation and religious restoration that left their prints in the land along the Mura is touched upon, only to discuss the present-day situation in the cultural, linguistic, and religious fields. The article also includes the Turkish raids, which in the 16th and 17th century in Prekmurje left behind a decimated, “spiritually and materially” impoverished population. Further on, under the “subtitle” *The religious and cultural situation in Prekmurje in the 18th and 19th centuries*, he adds the “counterweight” of spiritual and cultural work that, in the linguistic and national fields, was contributed by Evangelic and Catholic writers (priests). The last part then speaks about the dimensions of the crisis the people of Prekmurje were living through in the 19th and 20th centuries in the national, linguistic, and religious fields when, under the ideological movement of liberalism, the state and the church authorities strived hand in hand and with their full might to Hungarise the region and people were supported only by the majority of local Catholic priests.

KEYWORDS: *Lower Pannonia, Cyril and Methodius (9th century), Reformation, Turks, Franc Ivanocy (1857–1913)*